

КОНСТРУЮВАННЯ ДОСВІДУ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЮНАКІВ: ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Зазимко О.В. Конструювання досвіду в процесі розвитку особистості юнаків: вікові особливості.

Анотація. Робота присвячена з'ясуванню психологічних новоутворень юнацького віку, які сприяють розвитку здатності до конструювання досвіду. Конструювання досвіду розглядається в розумінні Н. В. Чепелевої як засіб побудови смислової системи, що дозволяє вирішувати нові ситуації, для яких у особистості не було готових схем. Аналітичний огляд психологічних досліджень дозволив виділити основні вікові надбання юнаків, які зумовлені соціокультурною ситуацією розвитку та формуванням певних метакогніцій. Необхідною умовою конструювання досвіду є здатність до його осмислення, яка формується в юнацькому віці. Її формування забезпечує досягнення інтелектуальної зрілості з інтенсивним розвитком мисленевих процесів та самосвідомості особистості. Юнаки стають здатними для породження знань про себе на новому якісному рівні, що сприяє творчому ставленню до навколишніх дискурсивних практик. Сформованість певних метакогнітивних здатностей та соціальна ситуація розвитку осіб юнацького віку сприяють утворенню наступного вікового здобутку – самостійній постановці життєвих завдань. Формування в юнацькому віці усвідомлення неперервності та наступності часу життєвої перспективи забезпечує адекватність постановки життєвих цілей та передбачення вирішень життєвих завдань. Формування потреби «бути відмінними від інших» забезпечує унікальність футуристичного наративу. Формування світогляду як цілісної картини світу та вирішення проблем самовизначення сприяють усталенню ціннісних орієнтацій, які формуються за допомогою «зчитування» і засвоєння існуючих смислів соціокультурного досвіду та за допомогою смислородження як якісної зміни в їхньому розумінні й інтерпретації. Включення особистості юнацького віку в більш багатоаспектне соціальне життя

на фоні визначених вікових надбань спонукає до вироблення нових схем інтерпретації досвіду. За умови збалансованого співвідношення особистісної свободи і відповідальності за наслідки власної мінливості юнаки стають здатними до вироблення альтернативних смислових схем інтерпретації досвіду.

Ключові слова: конструювання досвіду, осмислення досвіду, інтерпретація досвіду, розвиток особистості, юнацький вік.

Zazimko O.V. Experience design in youth personality development: age peculiarities.

Abstract. *The aim of this article is to figure out the psychological formations of youth age which develop the experince design ability. According to N.V. Chepelieva, experience design is a means to build a conceptual model that helps to deal with new situations an individual is unfamiliar with. The analytical review of psychological researches makes it posible to identify the key features of youth attainment by age groups, predetermined by the sociocultural situation of building and dvelopment of megacognition. A prerequisite for experience design is the ability to comprehend it, which is formed during adolescence. Due to it an individual attains intellectual maturity, develops their cognitive abilities as well as self-awareness. Adolescents also become able to see and understand themselves at a qualitatively new level, which contributes to a creative attitude towards the discursive practices surrounding them. Developed megacognitive skills and social situation of development of individuals contribute to the following adolescent achievement – the ability to set goals independently. Building understanding of the continuity of life perspective in adolescence leads to setting adequate life goals and handling life’s challenges. Creating the need to "be different from others" is a must for the unique futuristic narrative. Forming a worldview and coping with the problem of self-determination establishe values. The values are formed by decoding and accepting existent sociocultural senses and due to a personal interpretation. Involving an adolescent into social diversity according to their attained age prompts the ability to find new ways to interpret experience. If adolescents balance personal freedom and responsibility for the consequences of personal instability they manage to find new alternative ways and meanings in interpreting experience.*

Key words: *experience design, experience comprehension, experience enterpretation, personality development, adolescence.*

Актуальність дослідження. Оволодіваючи наративною компетентністю, людина стає здатною до конструювання власного досвіду як автор свого життя. Під «автором», вслід за Н. В. Чепелевою та С. Ю. Рудницькою, варто розуміти таку особистість, яка спроможна створювати власні смислові системи, на базі яких будує життєві та особистісні проекти [12]. Такого рівня дискурсивного розвитку досягають далеко не всі особистості. Цей непростий і тернистий шлях кожна особистість шукає індивідуально, рухаючись по якому вирішує завдання з конструювання власного досвіду. Втім, є психологічні здатності до дискурсивного конструювання життєвого досвіду, вчасний розвиток яких сприяє розгортанню процесу особистісного саморозвитку. З'ясування вікових особливостей розвитку здатності до конструювання досвіду може стати підґрунтям для розробки програм актуалізації цього процесу.

Постановка проблеми. Дотичними до вирішення цієї проблеми є психологічні дослідження, які присвячені конструюванню особистої ідентичності [5] чи конструюванню професійного досвіду як досягненню фахової ідентичності [9; 13]. Окремі наукові дослідження акцентують увагу на гендерних аспектах формування досвіду особистості [8]. Психолого-педагогічна література пропонує конструювання досвіду навчання з визначенням як загальних моментів [2], так і в межах певних навчальних дисциплін [6].

Щодо вікових особливостей конструювання життєвого досвіду, то також існують роботи, які частково проливають світло на цей процес. Наприклад, Т. Хабермас і С. Блак пропонують модель надбання наративної компетентності підлітками, за якою виділяється чотири типи часової узгодженості структури автобіографічного нарративу: часовий (побудова події в хронологічній послідовності), біографічний (включення в особисту історію шаблонів культурно-типових життєвих сценаріїв), причинно-наслідковий (відображення взаємозв'язків подій життя), тематичний (організація історії навколо головної ідеї, цінності, життєвого принципу тощо) [14].

Щодо останньої роботи, то слід зазначити, що в зарубіжній психології вікові періоди визначаються дещо інакше, ніж у вітчизняній. Наприклад, підліткова стадія розвитку людини за американсько-німецьким психологом Е. Еріксоном продовжується до 20 років, а за російським психологом Д. Б. Ельконіним старший підлітковий вік завершується близько 17 років. Тому, у нашому розумінні, описані

Т. Хабермасом і С. Блаком типи часової узгодженості не в повній мірі властиві підліткам за періодизацією Д. Б. Ельконіна.

Огляд психологічної літератури дозволяє дійти висновку, що ролі віковим (психологічним надбанням, які зумовлені соціокультурною ситуацією розвитку особистості певного віку) особливостям у процесі конструювання досвіду присвячено недостатньо уваги. Тому, **метою** цієї роботи є висвітлення вікових особливостей розвитку здатності до конструювання життєвого досвіду в період юнацтва.

Конструювання досвіду розуміємо за визначенням Н. В. Чепелєвої як засіб побудови смислової системи, що дозволяє впоратися з новими ситуаціями, для інтерпретації яких у особистості немає готових схем, тобто, приведення інформації про світ у систему, організацію цієї інформації в пов'язані структури, що допомагають збагнути її сенс [10]. В узагальненому вигляді вікові надбання здатності до конструювання досвіду юнаками можна означити як: здатність до осмислення досвіду; постановка життєвих цілей, завдань; усталення ціннісних орієнтацій; необхідність вироблення нових схем інтерпретації досвіду.

Здатність до осмислення досвіду. В юнацькому віці відбувається активний розвиток здатності до розуміння та інтерпретації власного досвіду [7].

Період юнацтва характеризується досягненням інтелектуальної зрілості. Мислення юнаків, порівняно з попереднім віковим періодом, стає більш організованим і послідовним, обґрунтованим та критичним. Саме для цього віку характерне вживання епітетів продуктивного мислення: проникливість, глибина, критичність, стрімкість тощо. Пізнавальні інтереси стають більш диференційованими, широкими і довільними. Здатність до узагальнення, абстрагування, тенденцій причинно-наслідкових пояснень, збагачення їх формальними і смисловими компонентами допомагає структуруванню переривчатого сучасного соціокультурного досвіду.

Специфіка інтелектуальної зрілості особистості полягає у тому, що розуміння всіх об'єктивних явищ та властивостей переломлюється крізь призму індивідуальних, особистісних вражень, призму життєвого досвіду. Розширенню досвіду юнаків сприяє інтенсивний розвиток самосвідомості, що зумовлює появу знань про себе на новому якісному рівні. В юнацькому віці інтенсивності набирають знання про унікальність власних індивідуальних психічних можливостей, які

замішують знання про себе, що формуються на основі співвіднесення себе з іншими та орієнтації на зовнішні чинники. Юнаки прагнуть до самопізнання, досить часто цікавляться різноманітною інформацією, яка сприяє самодослідженню й осягненню власних психічних можливостей. Той чи інший спосіб самопізнання сприяє формуванню імпліцитного відчуття власної унікальності, сприйняттю своїх характеристик як неповторних індивідуальних особливостей. Інтелектуальне дозрівання підвищує рівень адекватності самопізнання.

За допомогою освоєних дискурсивних практик особистість інтерпретує та усвідомлює новий досвід, що вводить його в загальну систему особистого досвіду. З іншого боку, дискурсивні практики забезпечують можливість переходу досвіду в умови життя. Особистість має можливість самостійно обирати ту або іншу дискурсивну практику, творче освоєння якої забезпечує її самоздійснення.

На шляху самопізнання юнаки схильні піддавати аналізу набутий досвід. Процес рефлексії пробуджують переважно події теперішнього часу, корені виникнення яких часто розглядаються у зв'язку з минулим досвідом. Перспективність розвитку тих чи інших якостей набутого досвіду вбачається ще не чітко, що пов'язано з віковими особливостями розвитку та соціальною ситуацією становлення особистості. З одного боку, особливо на початку вікового періоду, соціальна залежність є досить високою від найближчого оточення, з іншого – розгортання життя в майбутньому проглядається через туманну завісу, оскільки життєві завдання не до кінця визначені. Проте, юнаки, які мають готовність до саморозвитку, прагнуть конструювати новий досвід, шляхи застосування якого ще не передбачаються у перспективі.

Тож, розвиток самопізнання, яке є провідною потребою в юнацькому віці, спонукає особистість юнацького віку до осмислення власного досвіду. Результати осмислення ґрунтуються як на основі аналітичного співвіднесення себе з Іншим з опорою на зовнішні моменти, так і за допомогою оперування сформованими знаннями про себе. Осмислення досвіду юнаками призводить до виникнення потреби бути «відмінними від інших» та відчуття власної унікальності.

У результаті осмислення життєвий досвід для юнаків набирає рис самоцінності. Власна життєва історія сприймається винятково неповторною, розповіді про себе здебільшого емоційно насичуються, кому б вони не призначались: собі, одноліткам, старшим чи молодшим особам. Своєрідність власного життя переважно співвідноситься з

соціокультурним контекстом чи конкретними соціокультурними умовами, що теж вказує на більш вищий рівень адекватності саморозуміння у цьому віковому періоді.

Досвід юнаків є досить лабільним та піддатливим для його подальшого конструювання у різних сферах. Наративні історії містять декілька сюжетних ліній, які здебільшого присвячуються проблемам дружніх стосунків, особистісному саморозвитку та самореалізації, а також справам у навчанні чи професійній діяльності. Юнацький наратив характеризується незавершеністю спрямованою на перспективу. Сюжетні лінії наративних історій включають інших героїв, які здійснили той чи інший вплив на особистий розвиток та певні досягнення. Інші дійові особи у розповідях не часто оцінюються за особистісними якостями, частіше визначається вплив, який здійснив інший персонаж розповіді на автора. Юнак у своїй розповіді є безперечним головним героєм, який, чи то виражає вдячність Іншому за власні здобутки, чи навпаки.

Частина юнаків та дівчат, особливо в ранній юності, ще не здатні вирізнити власні досягнення з арсеналу того, що спонукало чи сприяло їх здійсненню. Але і вони при описі подій життя виражають авторську позицію та конгруентність стану. Такі історії недостатньо відрефлексовані, а здебільшого «списані» із соціокультурних дискурсів. На даний час простір, особливо віртуальний, в який занурюється підростаюче покоління, забезпечує широкий вибір різних культурних текстів, життєвих стилів та способів самовираження, і цим самим сприяє розвитку самототожності особистості з різним ступенем відчуття реалістичності особистісного простору. Тому, як зазначає Н. В. Чепелєва, особистість втрачає здатність до породження особистих наративів, здебільшого продукуючи квазінаративи, що є не результатом осмислення індивідуального та соціокультурного досвіду, а «проковтуванням» зразків, які породжуються ЗМК та зчіплюються між собою за мозаїчним принципом [11, с. 9].

Особистість юнацького віку здатна до усвідомлення власного досвіду, вона також активно «приміряє» досвід значимого Іншого. Конструювання досвіду орієнтованого на розвиток особистості – психологічно не простий процес. На заваді йому є певні стереотипізовані форми сприйняття навколишнього, а також ще не сформовані вікові утворення. Блокуючими умовами збагачення досвідом Іншого є акцентування уваги на просторові категорії досвіду і упущення часових, адже темпоральне бачення досвіду формується

лише в юнацькому віці. У такому разі неврахування індивідуальних передумов розвитку та їх перспектив призводить до хибного привласнення механізмів розвитку Іншого. Вузкий смисловий простір розуміння та інтерпретації власного досвіду не дозволяє побачити позитивні моменти досвіду Іншого, а вся інаковість оцінюється як неприйнятна. У юнаків виникають й часткові когнітивні патерни, які є обмежувачами в розумінні досвіду Іншого, наприклад: домінування особистісної сфери у власній життєвій історії блокує сприйняття та прийняття дружніх проявів іншого; акцентування уваги на досягненнях у навчальній сфері блокує розуміння можливостей самореалізації іншого в сферах, не пов'язаних зі шкільним або вузівським навчанням. З іншого боку, сприяє відкритості досвіду подієва насиченість соціальної сфери власного життя та сфери кохання, що дозволяє неоднозначно «по-філософськи» оцінювати події життя іншого та його індивідуальність [4].

Осмислення та усвідомлення досвіду можливо з трансцендентної позиції особистості його сприйняття. Така позиція з'являється в юнацькому віці та стає одним із чинників особистісного зростання. На її формування вказує, з одного боку, зорієнтованість наративних текстів на «внутрішнього Іншого», а з іншого, визнання індивідуальності «зовнішнього Іншого». Це позиція визнання незалежності власної історії від історій інших осіб та безвідносне щодо власного досвіду сприйняття інших історій. Формування самоцінності власної особистості в юнацькому віці відбувається паралельно визнанню ціннісних переваг інших осіб, які не властиві самому оповідачеві.

Розвиток здатності до осмислення досвіду забезпечується надбаннями когнітивного розвитку, де відбувається подальше звуження щілини між екзистенційним особистісним досвідом та об'єктивним знанням, що наближує адекватність осмислення власного минулого і спрямування сьогоденного на реальні здобутки в майбутньому. Юнацький вік, на відміну від підліткового, спрямований на більш реалістичне майбутнє, втім, рівень реалізму забезпечується інтерпретативними можливостями особистості щодо набутого нею досвіду.

Осмислення досвіду є суб'єктивним процесом тлумачення подій в особистісному та соціокультурному контекстах. «Розуміння та інтерпретація соціокультурного досвіду ведуть до створення власного внутрішнього світу особистості, власної реальності» [11, с. 4]. Широта

розуміння й інтерпретації особистісного досвіду, яка почасти забезпечується врахуванням його подієвої хронології, збагачує його та забезпечує повноцінне становлення особистості, а також сприяє творчому ставленню до навколишніх дискурсивних практик.

Постановка життєвих завдань. Вирішення основного вікового завдання – самовизначення, спонукає юнаків до постановки життєвих завдань. Адекватність цього процесу забезпечується формуванням усвідомлення неперервності та наступності часу життєвої перспективи.

Діяльність людини зумовлюється моделлю її уявлень про власне майбутнє життя (Чудновский, 1986; Яничев, 1999; Гинзбург, 1994; Головаха, Кроник, 1984 та ін.). Психологічне майбутнє мотивує психологічне теперішнє і надає цінності чи обезцінює його, а також зіставляється з минулим, приймається як наступність і розвиток минулого, або як його відкидання і заперечення. Конструювання власного досвіду з орієнтацією на майбутнє потребує адекватної орієнтації людини у темпоральності свого життя.

В юнацькому віці відбуваються значні зміни у сприйнятті часу, коли в життєвій перспективі часовий горизонт поглиблюється, охоплюючи минуле і майбутнє, а також розширюється, включаючи у себе не тільки особистісні, а й соціальні перспективи. Тема майбутнього у юнаків стає головним виміром постановки життєвих завдань та самоздійснення. Теперішнє набуває смислу як підґрунтя майбутнього при врахуванні минулого і закладає базу для побудови життєвих планів, сприяє постановці життєвих завдань.

З усвідомленням плінності часу одночасно підвищується рівень реалізму, юнаки стають здатними до створення синтезованої узагальненої та динамічної моделі як власної особистості, так і траєкторії власного життя. Саме такі надбання віку роблять людину чуттєвою і лабільною до зовнішніх впливів соціокультурного контексту, на противагу конкретності й стабільності ідеалізованого образу життя «зчитаного» з соціокультурних текстів. Трансцендентний погляд на себе, своє життя, досвід інших та соціокультурні надбання забезпечує лабільність і динамічність власних перспектив, та сприяє постановці життєвих завдань.

Особи юнацького віку, керуючись потребою «бути відмінним від інших», усвідомлюють унікальність власної особистості, втім лише при врахуванні неперервності та наступності часу власного життя в юнаків фіксується усвідомлення унікальності власної життєвої траєкторії, розгляд її як неповторної індивідуальної особистої історії

вписаної у соціокультурний та історичний контекст. Сформована здатність до розуміння й інтерпретації подій та явищ у часовій і логічній їх послідовності, а не безпосереднє «проковтування» соціокультурних смислів, що на них «навішуються», сприяє конструюванню власного досвіду з урахуванням особистих життєвих завдань.

Життєві плани структурують майбутнє у смисловому змісті, спрямовують вектор особистісного зростання саме сьогодні, вимальовуючи сюжет футуристичного наративу. Незважаючи на те, що юнацький вік є віком спрямованим у майбутнє, далеке майбутнє в цьому віці «бачиться» досить туманно, з нечіткими обрисами та неусвідомленням пріоритетності цілей. Чіткість цілей у даному віці відстежується лише у найближчій перспективі.

У ранній юності вирисовується модель (сценарій) власного життя як система життєвих планів з урахуванням життєвих обставин, хоча вона ще відрізняється крайньою мінливістю і слабкою продуманістю. У суб'єктивній картині власного життя юнаків та дівчат яскраво виражено переважання майбутнього над минулим і сьогоденням або, за висловом А. А. Кроніка, переважання потенційних причинно-цільових зв'язків над реалізованими і актуальними.

Несформована здатність до осмислення досвіду та усвідомлення плинності часу призводить до неповного розуміння та, інколи, повної відсутності інтерпретації сучасних соціокультурних надбань. Тому у юнаків часто зустрічаються розповіді, в яких вони характеризують себе за станом, який переживали у певний момент, або надаються характеристики Іншого безвідносно ситуацій, в яких вони проявляються. У сучасній культурі відбувається зміна акцентів часової перспективи при якій теперішнє набуває певної ізольованості та суб'єктивності, що відбивається й на особистому досвіді осіб юнацького віку.

Усталення ціннісних орієнтацій. Вирішення проблеми сенсу життя та орієнтації на майбутнє відбувається на основі ціннісних орієнтацій особистості. Юність – пора формування світогляду як цілісної картини світу і себе в ній, поглиблення та більшої організованості мотивів поведінки. Юнацький вік – період усталення ціннісних орієнтацій, які формуються за допомогою зчитування та засвоєння існуючих смислів з соціокультурного досвіду (репродуктивна когнітивна діяльність), а також за допомогою власного

смислопородження як якісної зміни в їхньому розумінні та інтерпретації.

Необхідність вирішення соціальних проблем вибору життєвої позиції і включення у більш багатоаспектне життя суспільства, за твердженням Л. І. Божович, викликає потребу зайняти внутрішню позицію дорослої людини, що передбачає суттєву перебудову особистості, спрямованої на вироблення нової ідентичності, щоб відповісти на питання «Яка Я?» [1]. Але особистісна зрілість передбачає й духовний розвиток, який вимагає відповіді на питання «Навіщо Я?».

Самовизначення – особистісне, соціальне, професійне, морально-ціннісне – тривалий творчий процес осмислення, перегляду, реконструкції життєвих цінностей і смислів; формування внутрішньої позиції стосовно себе та інших людей, що актуалізує діяльність конструювання досвіду. Самовизначення є процесом і результатом або вибору із культурних цінностей, або діяльності з вибудовування власної позиції, цілей і засобів самореалізації в конкретних обставинах, тобто побудову власних смислів цінностей. Той та інший процес є постановкою і вирішенням проблеми, вбачанням чи формулюванням протиріч, що вимагає від особистості не лише Я-висловлювання, а артикуляції власних поглядів.

Самовизначення здійснюється самою людиною впродовж усього життя. Втім дослідниками зазначається, що для самовизначення потрібен Інший та взаємодія «Я-Інший». Тож, проблема самовизначення особистості вивчається з врахуванням взаємодії індивідуального досвіду людини з надбаннями досвіду того соціуму, в якому вона зростає. Розвиток особистості у будь-якому віці, в юнацькому особливо, забезпечується відкритістю новому досвіду, який «черпається» із оточення. Особистість усвідомлює власний досвід, а також привласнює (приміряє) на основі осмислення досвід соціокультурний.

Отже, конструювання досвіду детерміновано зовнішніми умовами і обставинами, але вирізняється часткою авторства при різних рівнях розуміння й інтерпретації набутого досвіду і рівнях прийняття відповідальності за історії свого життя.

Самовизначення особистості забезпечує прийняття нею активної позиції щодо свого життя. Трактуючи «самовизначення», М.Р. Гінзбург пов'язує його з цінностями, з потребою формування смислової системи, в якій центральне місце займає проблема сенсу життя, з орієнтацією на

майбутнє [3, с. 24]. Вирішення проблеми сенсу життя та орієнтованість на майбутнє є ключовими чинниками у розвитку юнацтва.

Смислова система в юнацькому віці може і не сформуватись за відсутності певних психологічних готовностей особистості. Почасти можуть бути несформовані темпоральні зв'язки, що виражається в абсолютизації певної часової модальності. Такі акцентування виникають за небажання аналізу власного досвіду та подальшого його конструювання.

Необхідність вироблення нових схем інтерпретації досвіду. Усталення ціннісних орієнтацій, розв'язання завдань особистісного та професійного самовизначення, а також та включення в більш багатоаспектне життя суспільства спонукають особистість юнацького віку до активного конструювання досвіду, виробленню схем його інтерпретації.

Юнак все більше занурюється в суспільне життя, пізнає його особливості, що призводить до усвідомлення власних життєвих очікувань, цілей та перспектив. З іншого боку, освоєння нових соціальних ролей вимагає вироблення нових схем інтерпретації досвіду. Розуміння соціокультурного контексту власного життя призводить до необхідності не іманентного (що залишається всередині меж можливого досвіду), а трансцендентного розуміння власного життєвого досвіду, в якому з'являється здатність до об'єднання різних точок зору. В інакшому випадку життєвий досвід особистості буде або «закритим» від зовнішньої інформації, яка поступає від інших та соціокультурного середовища, або ж він «відмовиться» від своєї власної позиції.

Необхідність самовизначення слугує своєрідним «роздоріжжям», на якому зростаюча особистість «звертає» або у бік активної суб'єктивної діяльності, що передбачає прийняття відповідальності за власне життя, самостійність життєвих виборів шляхом конструювання досвіду за рахунок ускладнення себе, або у бік пасивного слідування життєвим обставинам і відмови від спроб самостійного спрямування течії власного життя – шлях спрощення сприйняття ситуації та обставин, що склалися [10].

Наявність відчуття особистісної, соціальної та інших ролей характеризується усвідомленням власної включеності у соціокультурний контекст та визнання можливості існування інших життєвих історій відмінних від власних. Особистісне зростання в юнацькому віці характеризується визначенням власних життєвих ліній, взаємопов'язаність яких проявляється в різних станах взаємодії

сміслових утворень (хаотичному, злитому чи структурному). Процес пошуку сенсу власного життя передбачає врахування не лише реальної та уявної власної соціальної ролі у суспільстві, а й її символічного контексту.

Відкритість досвіду особистості, що є умовою його конструювання шляхом ускладнення себе, забезпечується відносною її незалежністю від соціокультурного контексту, в якому формується дискурсивна особистість. Саме в юнацтві остаточно долається властива попереднім етапам онтогенезу залежність від думки оточуючих, стає більш адекватним самоприйняття і стверджується самостійність особистості.

Розвиток особистості юнацького віку характеризується також і відчуттям власного місця у глобальній соціокультурній системі, яке виявляється в дискурсивних практиках людини та переважно в такій характеристиці її досвіду як діалогічність.

Людині доводиться перебувати у різних ситуаціях, які постійно змінюються і потребують різних типологічних досвідів. Юнаки змушені піддавати реконструкції минулі досвіди, оформлюючи їх в історії чи проекти майбутнього. У такому разі набутий досвід є одночасно історією і можливістю для подальшого розвитку.

Досвід конструюється за допомогою освоєння різних практик впроваджених за різних обставин та ситуацій. Тому досвідів є багато, які мають свою контекстуальність. Одночасно переживаючи декілька соціальних ролей, людині простіше «присвоїти» готові схеми інтерпретації, визначені соціумом, тим самим відмовившись від пошуків власних смислів. Шлях «ускладнення себе» потребує виходу із інтерпретаційних схем повсякденності, чому сприяє відкритість діалогу з різними типами досвідів. Здійснений «вихід» забезпечує розширення смислового простору особистості, згідно з яким вона конструює свій досвід.

Відкритість діалогу, розширення життєвого досвіду є завжди виходом за певні рамки, що об'єктивується у створенні власних смислових систем. Сенси завжди виводять за межі ситуації. Втім соціальні ситуації розвитку людини не передбачають завдань, вирішення яких вимагає смислотворення особистості, вироблення альтернативних схем інтерпретації досвіду. Цілі цього процесу не мають причин, але зумовлюються внутрішньою, екзистенційною необхідністю.

Конструювання досвіду шляхом ускладнення себе вимагає певного рівня відповідальності особистості за його наслідки, яка завжди сполучена зі свободою. Сучасний світ, який активно освоюється особистістю юнацького віку, не пропонує чітких меж свободи і відповідальності особистості. Такі межі встановлюються самою особистістю, особливо якщо мова йде про її саморозвиток.

Усвідомлення власної відповідальності за мінливості своєї особистості знімає обмеження людини певними умовами і вимогами і додає сили у пошуку нових схем інтерпретації набутого досвіду. Тобто, прийняття відповідальності надає юнакам незалежності, самостійності, свободи та можливості випробування різних технологій, стратегій, способів особистісного саморозвитку.

Здійснений аналіз дозволяє зробити наступні **висновки**:

1) особистість юнацького віку здатна до осмислення власного досвіду, що є необхідною умовою розвитку здатності до його конструювання;

2) соціальна ситуація розвитку та сформованість певних метакогнітивних здібностей в осіб юнацького віку сприяє інтенсивному конструюванню власного досвіду, спрямованого на перспективу;

3) за умови збалансованого співвідношення особистісної свободи і відповідальності за наслідки власної мінливості юнаки стають здатними до вироблення альтернативних смислових схем інтерпретації досвіду.

Література

- 1.Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе. *Вопросы психологии*. Москва, 1979. №4. С. 23–34.
- 2.Герасимова В. А. Конструирование опыта: когнитивная стратегия проблемного самоопределения. *Университетское образование: от эффективного преподавания к эффективному учению* : сб. материалов третьей междунар. научно-практич. конф., 29–30 апреля 2002 г., Минск / под ред. М. А. Гусаковского, А. А. Полонникова. Минск : БГУ, 2002. С. 229–243.
- 3.Гинзбург М. Р. Психологическое содержание личностного самоопределения. *Вопросы психологии*. 1994. № 3. С. 43–52.
- 4.Зазимко О. В. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості в юності. *Розуміння та інтерпретація*

життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. С 119–140.

5.Зайцева Ю. Е. Стратегии и стили конструирования идентичности в автобиографических Я-нарративах. *Психологические исследования*. 2017. Т. 10, № 52. С. 3. URL: <http://psystudy.ru> (дата звернення: 25.08.2020).

6.Котова И. А. Конструирование приемов организации деятельности учащихся как основа обогащения их субъектного опыта : автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.01. Ярославль, 2009. 24 с.

7.Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 276 с.

8.Тодорів Л. Д. Гендерні особливості конструювання інтерпретативних схем суб'єктивного досвіду у підлітків. *Психологія особистості*. [Івано-Франківськ] 2010. № 1. С. 51–61.

9.Хорошкова Ю. М. Нарративное конструирование жизненного опыта в процессе психологической помощи. *Сборник конференции Ломоносов 2014*. Москва : МГУ имени М.В. Ломоносова, 2014. URL: <https://istina.msu.ru/publications/article/7628414/> (дата звернення: 25.08.2020).

10.Чепелева Н. В. Дискурсивное конструирование опыта в кризисных ситуациях. Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми : тези VIII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 15 травня – 15 червня, 2020 року. Київ. 2020. URL: http://www.newlearning.org.ua/system/files/sites/default/files/zagruzheni/chepeleva_2020.pdf (дата звернення: 25.08.2020)

11.Чепелева Н. В. Розуміння та інтерпретація соціокультурного досвіду в контексті постнекласичної парадигми. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб. статей. 2009. Вип. 22 (25). С. 3–11.

12.Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю. Психологічна характеристика особистості, здатної до самопроекування. *Педагогіка і психологія*. 2018. №1. С. 71–77.

13.Dyer, J., Keller-Cohen D. The discursive construction of professional self through narratives of personal experience. *Discourse Studies*. 2000. Vol. 2, № 3. P. 283–304.

14.Habermas, T., & Bluck, S. Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin*. 2000. 126 (5). P. 748–769. URL: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.748> (дата звернення: 25.08.2020).

References

1. Bozhovich, L. I. (1979). Etapy formirovaniya lichnosti v ontogeneze [Personality formation stages in ontogenesis]. *Voprosy psichologii = Questions of psychology*, 4, 23–34. [in Russian].
2. Gerasimova, V. A. (2002). Konstruirovaniye opyita: kognitivnaya strategiya problemnogo samoopredeleniya [Experience construction: a cognitive strategy of problem self-determination]. In *Universitetskoe obrazovanie: ot effektivnogo prepodavaniya k effektivnomu ucheniyu : sb. materialov tretey mezhdunar. nauchno-praktich. konf., 29–30 aprelya 2002 g., Minsk. – Universal Education: From Effective Teaching to Effective Learning, collection of materials of the third international. scientific and practical Conf., April 29-30, 2002, Minsk* (M. A. Gusakovsky, A. A. Polonnikov, Eds.) (pp.229–243). Minsk [in Russian].
3. Ginzburg, M. R. (1994). Psihologicheskoe sodержanie lichnostnogo samoopredeleniya [The personal self-determination psychological content]. *Voprosy psichologii = Questions of psychology*, 3, 43–52. [in Russian].
4. Zazymko, O. V. (2013). Rozuminnia ta interpretatsiia zhyttievoho dosvidu yak chynnyk rozvytku osobystosti v yunosti [The life experience understanding and interpretation as a factor in personality development in adolescence]. In Chepeleva, N. V. (Ed.) *Rozuminnia ta interpretatsiia zhyttievoho dosvidu yak chynnyk rozvytku osobystosti – The live experience understanding and interpretation as a factor in personality development* (pp.119–140). Kirovograd: Imex-LTD [in Ukrainian].
5. Zaytseva, Yu. E. (2017). Strategii i stili konstruirovaniya identichnosti v avtobiograficheskikh Ya-narrativah [Identity Construction Strategies and Styles in Autobiographical Self-Narratives]. *Psihologicheskie issledovaniya – Psychological research*, Vol. 10, 52, Retrieved from: <http://psystudy.ru/index.php/num/2017v10n52/1402-zaytceva52.html> [in Russian].
6. Kotova I. A. (2009). Konstruirovaniye priemov organizatsii deyatelnosti uchaschihsya kak osnova obogascheniya ih sub'ektnogo opyita [Designing methods for organizing student activities as the basis for enriching their subject experience]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Yaroslavl [in Russian].
7. Chepeleva, N. V. (Ed.) (2013). *Rozuminnia ta interpretatsiia zhyttievoho dosvidu yak chynnyk rozvytku osobystosti* [The life experience understanding

and interpretation as a factor in personality development]. Kirovograd: Imex-LTD, 276 . [in Ukrainian].

8. Todoriv, L. D. (2010). Henderni osoblyvosti konstruiuvannia interpretativnykh skhem subiektyvnoho dosvidu u pidlitkiv [Constructing interpretive schemes gender features of subjective experience in adolescents]. *Psykholohiia osobystosti – Psychology of personality*, 1, 51–61. [in Ukrainian].

9. Horoshkova, Yu. M. (2014). Narrativnoe konstruirovaniye zhiznennogo opyita v protsesse psikhologicheskoy pomoschi [The life experience narrative construction in the psychological aid process]. In *Sbornik konferentsii Lomonosov – Collection of the Lomonosov conference*. Moscow : Lomonosov Moscow State University. Retrieved from: <https://istina.msu.ru/publications/article/7628414/>. [in Russian].

10. Chepeleva, N. V. (2020). Diskursivnoe konstruirovaniye opyita v krizisnykh situatsiyah [Experience in crisis situations discursive construction]. In *Virtualnyi osvittii prostir: psykholohichni problemy : tezy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii, 15 travnia – 15 chervnia – Virtual educational space: psychological problems the VIII International Scientific and Practical Internet Conference thesis, May 15 – June 15*. Kyiv. Retrieved 25 Aug. 2020 from: http://www.newlearning.org.ua/system/files/sites/default/files/zagruzheni/chepeleva_2020.pdf [in Russian].

11. Chepeleva, N. V. (2009). Rozuminnia ta interpretatsiia sotsiokulturnoho dosvidu v konteksti postneklasychnoi paradyhmy [Sociocultural experience understanding and interpretation in the context of post-classical paradigm]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii : zb. statei. – Scientific articles from social and political psychology: a collection of articles*. 22 (25), 3–11. [in Ukrainian]

12. Chepeleva, N.V., & Rudnyts'ka, S.Yu. (2018). Psykholohichna kharakterystyka osobystosti, zdatnoyi do samoproektuvannya [Psychological characteristics of self-designing personality]. *Pedahohika i psykholohiya – Pedagogy and psychology*, 1, 71–77 [in Ukrainian].

13. Dyer, J., & Keller-Cohen, D. (2000). The discursive construction of professional self through narratives of personal experience. *Discourse Studies*, Vol. 2, 3, 283–304. [in English].

14. Habermas, T., & Bluck, S. (2000). Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin*, 126 (5), 748–769. doi: 10.1037/0033-2909.126.5.748. [in English].

Актуальні проблеми психології Т.2. Вип. 12.2020. ISSN 2072-4772